

МАДАНИЯТЛАР ҚИЁСИ ВА УНИНГ ТАРЖИМАДА АҚС ЭТТИРИЛИШИ

**Н. Азимова
ЖИДУ**

АННОТАЦИЯ

Мақолада хозирги глобаллашув жараёнида, техника олий даражада тараққий этган, айниқса, компьютер асри деб баҳоланаётган бир даврда халқаро алоқаларни амалга ошириш усули ва воситалари ҳам турлича. Маданий алоқаларнинг олиб борилиши ва ривожланишида таржиманинг ва таржимонларнинг ўрни ва аҳамияти.

***Калит сўзлар:** маданият, алоқа, таржима, адабиёт, халқаро, тилишунослик, сиёсий, жамият.*

ABSTRACT

In the article, in the modern processes of globalization, in the period of highly developed technologies, especially in the period considered the age of computers, the methods and means of international relations are different. The role and importance of translation and translators in the conduct and development of cultural relations.

***Key words:** culture, communication, translation, literature, international, linguistics, political, society.*

КИРИШ

Халқаро алоқалар жуда кенг қамровли тушунча бўлиб, турли халқларнинг иқтисодий, сиёсий, маданий алоқаларни ўз ичига олади. Хозирги глобаллашув жараёнида, техника олий даражада тараққий этган, айниқса, компьютер асри деб баҳоланаётган бир даврда халқаро алоқаларни амалга ошириш усули ва воситалари ҳам турлича. Маданий алоқаларнинг олиб борилиши ва ривожланишида таржиманинг ва таржимонларнинг ўрни ва аҳамияти беқиёс. Маълумки, адабиёт доимо тарихнинг кўзгуси хисобланган маълум бир мамлакатнинг ижтимоий аҳволи энг аввало адабиётда ўз аксини топган. Шундай экан, бадиий асарлар таржимаси орқали бошқа халқ маданияти билан яқиндан танишиш имконига эга бўламиз ва шу ўринда бошқа халқлар ҳам бизнинг маданиятимиздан хабардор бўладилар.

Зеро Ғ. Саломов таъкидлаганидек, “Халқларнинг бир бирлари билан дўстона муносабат ўрнатишлари, бир-бирларининг маданий бойликларини ўрганишлари ва ўзлаштиришларини таржимасиз тасаввур қилиш қийин”. Шунинг учун ҳам миллий маданиятларнинг ўзаро алоқасини мустаҳкамловчи,

халқларнинг бир-бирларини тушуниш ва дўстлашишларида таржиманинг роли бекиёсдир.

Оригинал асарнинг бошқа тилга таржималарини қиёслаш усули қадимдан таржимашуносликда шу тиллар тизимидаги ўхшашлик ва фарқларини аниқлашга асосланади. Аслида, таржима айни манзараларни турли тиллар воситасидаги тасвирий фарқларни, баъзида эса ўхшаш жиҳатларини аниқлашнинг мукаммал усули ҳисобланади.

МУҲОКАМА ВА НАТИЖАЛАР

Таржима нафақат қиёсий тилшунослик ва таржимашуносликнинг, балки қиёсий маданий изланишларнинг ҳам муҳим манбаи ҳисобланади. Инсоният тарихий тараққиёти ҳали ҳануз ўзига алоҳида, яъни ўзга халқлар маданий изланишларнинг ҳам муҳим манбаи ҳисобланади. Инсоният тарихий тараққиёти ҳали ҳануз ўзига алоҳида, яъни ўзга халқлар маданий тараққиётдан мутлоқ ажралган ҳолда юксаликка эришган бирорта миллий маданиятни кўрган эмас. Аксинча, дунёда мавжуд бўлган барча халқлар маданияти турли тақозоларга кўра ўзаро бир-бирларига у ёки бу даражада таъсир ўтказиб, бир-бирдан баҳра олиб келган.

Ж. Мунен таъкидлаганидек, таржимада нафақат тиллар ўртасидаги, балки миллатлар ўртасидаги маданиятларда ўхшашлик ва фарқлар ҳам амалга ошади. Шу орқали аслият ва таржима матнларда тугиладиган қарашларда миллатлар маданиятининг ўхшашлик ва фарқли томонлари тўлалигича намоён бўлади.

Таржима ва аслият матнларда аниқланган миллий маданиятларнинг ўхшашлик ва фарқларини тадқиқ қилиш асос ҳисобланади. Ушбу ҳолда В.Г.Гак таъкидлаганидек “маданият муайян белгилар йиғиндиси сифатида кўрилиши мумкин”. Муаммоларнинг асосий қисми, таржима назарияси ҳал қилиши керак бўлган ва таржимадаги кўпгина фарқли ҳолатлар миллий маданиятлар номуносивбликлар келтириб чиқаради. Бундай номуносивбликлар ҳар доим ҳам таржиманинг тўлақонли тўғри бўлишидаги шубҳага асос бўлиб келган ва бўлиб қолмоқда. Ушбу номуносивбликлар нафақат асл матнда тасвирланган воқеа ва ходисаларнинг бошқа маданиятга бегоналигидан, балки оддий тушунчаларни ифодаладиган сўз ва иборалар ҳам турли тилларда турлича маънони англатишидан юзага келади. Бу каби маданий ўзгачалик сўзнинг семантик таркиби бўлган виртуемаларга боғлиқ.

Тил билан маданиятнинг боғлиқлигини ҳар қадамда, ҳар нафасда, ҳар қандай фаолият олиб борганда, турмуш соҳаларида сезиш мумкин. Улар ўзаро шунчалик тутшиб, чирмашиб кетганки, уларнинг бир иккинчисисиз мавжуд бўлишини ҳатто тасаввур қилиб ҳам бўлмайди.

Маданият ва культурологик ҳодисаларни ифодалаган терминларнинг барчаси тил ва маданият бир-бирисиз мавжуд бўлмаслигини исботлайди. Тилмаданиятнинг мулки сифатида тушунилса, унда у маданиятнинг энг муҳим ва ажралмас қисми эканлигини эътироф этиш ҳақиқат бўлади. Бунинг исботи, масалан, муайян тил вакили сифатида инсон “тилдан чиндан ҳам фойдаланмаётган бўлса ҳам ундан тўлиқ воз кеча олмайди” (Касевич: 1995, 24).

Тил мазмуни маданият билан жуда нозик ва чуқур боғланган. “Тилмаданиятдан, яъни ижтимоий мерос бўлиб қолган амалий кўникма ва гоёлар йиғиндисидан ташқарида мавжуд эмас” (Сепир: 1993, 185).

Тил инсонга моддий ва маънавий жумладан маданий қадриятлар оламини ҳамда тил соҳибларининг ижтимоий-тарихий тажрибасини қисмларга бўлишга ёрдам беради (Сепир, 1977).

Жаҳоннинг аксарият етакчи тилшунослари маданият тилни тушуниш ва ўрганишнинг калити деб таъкидлашади, шунинг учун тил структураларининг асосида ижтимоий-маданий структуралар ётади (Тер-Минасова: 2000, 29).

Тилшунослик асосида ҳаётнинг барча қатламларини қамраб олувчи тилнинг ижтимоий эканлигини ифодаловчи тушунча ётади. Бу тушунча одатда тил ва маданият, тил ва жамият ёки аниқроқ терминларда ифодаляйдиган бўлсак, тил ва миллий маданиятнинг диалектик бирлиги сифатида қаралади (Верещагин, Костомаров: 1999, 17).

Бу фикрлардан келиб чиқиб, таржималар орқали турли халқ маданияти билан яқиндан танишар эканмиз, ҳақиқатдан ҳам турли миллатлар маданиятида умумийлик ва хусусийлик борлигини кузатдик. Кўпгина халқларда бир хил ҳаракатлар кўпинча ҳар хил ҳаттоки бир-бирига қарама қарши маъноларни англатиши мумкин. Масалан, саломлашканда арабдар, испанлар ҳамда Лотин Америкаликлар бир-бирни елкасини уриб кўйишади, японлар эгилишади, французлар таниши билан кўришганда, бир неча маротаба ўпишади ва ҳоказо. Ўзбеклар бошини қисқа эгиш орқали розилигини билдиради, норози бўлганда эса бошини буради; болгариялик эса розиликни бошини буриб, норозиликни эса бошини эгиш орқали ифодалайди.

Бундай миллий маданиятларни акс эттирувчи тиллардаги воситаларини қиёслаш, миллий менталитет ва уни ифодаловчи унсурларни таҳлил этиш имконини беради. Шуниндек, таржима таҳлили доимий равишда кўплаб номутаносибликларни, баъзан эса оддий нарсаларда маъносизликни намоён этади. Натижада бундай ҳолатлар ҳеч қандай ўзига хосликни ўз ичига олмаслиги ва ташқи жиҳатдан таржима учун ҳеч қандай кийинчиликларни намоён этмаслиги мумкин. Воқеликнинг ушбу манзараларида маданиятнинг

турли унсурлари узвий боғлиқ бўлади ҳамда маълум системалар кўринишида намоён бўлади ва бунинг эвазига кўпинча таржимон ўша маданиятни етқазиб беришдан йироқлашади. Тенгликка эришиш йўлида кўринмас тўсиқ қиёсий-маданий таҳлил учун қизиқарли манба бўлиб хизмат қилиши мумкин.

Бундан ташқари, маданиятларнинг тўқнашувидаги мураккаб вазиятдан чиқиш йўлини қидириш билан боғлиқ бўлган таржимонлик ечимлари алоҳида-алоҳида бўлган миллий-маданий ҳодисалар, дунёга муносабат ва ўзини намоён этишдаги ўзига хослик ҳамда турли халқлар томонидан унинг намоён этишдаги ўзига хослик ҳамда турли халқлар томонидан унинг унсурларининг номланишини тўлалигича намоён этади.

Хулоса қилиб айтилганда, таржима нафақат тил, балки турли халқлар маданиятидаги ўхшашлик ва хилма хилликларни очиб берувчи манба бўлиб хизмат қилади.

REFERENCES

1. Влахов С., Флорин С. Непереводимое в переводе М.: Высшая школа. 1980.
2. Гак В.Г. Языковые преобразование. М.: “Языки русской культуры”, 1998.
3. Гак В.Г. Сопоставительная лексикология. М.: Международные отношения, 1997.
4. Саломов Ғ. Тил ва таржима. Т.1996.
5. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологию. – М.: Прогресс, 1993. – 303 с.
6. Телия В.Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. - М.: Языки русской культуры, 1996. -
7. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М.: Слово, 2000.
8. Тимко Н.В. Основные проблемы лингвокультурной трансляции в процессе перевода: на материале переводов английских, немецких и русских художественных текстах. Диссер.канд. филол. наук. –М.,2001- 203 с.